

Metavírusok: koronamémek hálójában¹

ISTÓK BÉLA – LŐRINCZ GÁBOR

Metaviruses: in the network of coronamemes

Abstract

The corona virus pandemic re-evaluated and reinterpreted traditional visual, textual and audio genres. We were living in the heyday of viral content (images, poems, jokes, songs, words etc.) about the virus, to which the study refers to as metaviruses. Memes about the pandemic are prototypical metaviruses as well. In this paper the corona memes are analyzed using the established terminology applied in the semiotic description of internet memes. The significant role of corona memes in our society lied in the fact that they were not only amusing, but they also relieved anxiety and function as a warning. Another of their important positive traits were that they attracted people who otherwise dislike the genre. They differ from general internet memes, because they are not organized only around one particular (easily identified) scene, but rather many (elusive) scenes.

Keywords: humour; memes; coronavirus; network; internet

Subject-Affiliation in New CEEOL: Social Sciences – Communication Studies – Media Studies

DOI: 10.36007/eruedu.2023.3.043-067

1. Bevezetés

A koronavírus-járvány folyamatosan átértékelte, újraértelmezte a hagyományos kép, szöveg és hang alapú műfajokat. Pár hónappal ezelőtt még fénykorukat élték a vírusról szóló virálisan terjedő tartalmak (képek, versek, viccek, dalok, szavak stb.), a jelen tanulmány ezeket metavírusoknak nevezi. Prototipikus metavírusok a járványhelyzettel kapcsolatos mémek is. A koronamémek összetársadalmi jelentőségét az adta, hogy nemcsak szórakoztató, de feszültségoldó és figyelmeztető funkciót is betölthettek (vö. Veszelszki 2020a, Hulyák-Tomesz 2021, Istók – Lőrincz 2021a). A másik fontos erényük, hogy mémfogyasztóvá tették a műfajt alapvetően nem kedvelőket is. Abban különböznek az általában vett internetes mémektől, hogy nemcsak egy adott (jól körülhatárolható), hanem sok (nehezebben megragadható) jelenet köré szerveződnek.

A mémek általában egy adott téma, illetve szubkultúra (futball, film, politika stb.) iránt érdeklődők igényeit elégítik ki, a járványhelyzet (a téma összetársadalmi jellege)

¹ A kutatás az 1/0208/22 számú *Elmélethálózatok a humán tudományokban (Teoretické siete v humanitných vedách)* elnevezésű VEGA-projekt támogatásával valósult meg.

azonban akarva-akaratlanul is „mindenkit” mémfogyasztóvá tett. Ennek oka, hogy ezúttal nemcsak egy-egy szűkebb csoport, de a „teljes” társadalom rendelkezett a tematikus kontextus ismeretével: ez „azokat a pragmatikai háttérismereteket foglalja magába, amelyek ahhoz segítenek bennünket hozzá, hogy megértsük, miről is szól, mire is vonatkozik az adott megnyilatkozás” (Tátrai 2004: 481). Az előismeretek birtokában olyanok is elsajátíthatták („rákényszerültek” elsajátítani) a mémolvasás stratégiáit, akikre ez koruknál vagy érdeklődési körüknél fogva normális körülmények között nem lett volna jellemző (a digitális szövegek olvasásának stratégiáiról lásd: Gonda 2015, Szabó 2019).

Tanulmányunkban a járványhelyzetet megőrkítő internetes mémeket (az ún. koronamémeket) elemezzük és csoportosítjuk egy 2018-ban készült szemiotikai fogalomapparátussal (Istók 2018a).² A vizsgált entitások fontos szerepet töltek be a virtuális térben rekedt hétköznapi ember életében (vö. Veszelszki 2020a): nemcsak szórakoztatták, de folyamatosan figyelmeztették is őt a járvány veszélyeire.

2. Metavírusok

„Minden történelmi, társadalmi esemény megszüli a maga folklóráját. A koronavírus is.” (Balázs 2020) A vírus által újraértelmezett, kitágított virtuális művészeti terek, tartományok megnevezésére több, a járvány kitörésével csaknem egyidőben létrehozott kifejezés is megjelent. Balázs Géza *koronavírus-folklórról* (i. m.), Tamás Ildikó *járványfolklórról* (2020a, 2020b), H. Nagy Péter pedig *karanténkultúráról* írt internetes bejegyzéseiben (H. Nagy 2020a, 2020b, 2020c) és két könyvében (2020, 2021). Bár valamennyi szerző más-más aspektusból (a nyelvészet, a néprajz, a kultúrakutatás stb. felől) közelíti meg a problémát, általában közös bennük, hogy a közösségi média „katalizátorjellegét” hangsúlyozzák.

A „virtuális együttlét terei” (H. Nagy 2020b) új, virális tartalommal töltötték meg az eddig ismert műfajokat. A vírusként terjedő vírusokról szóló entitásokra a *metavírus* ernyőterminust használjuk. Metavírus lehet például a járványhelyzetet karikírozó, interneten terjedő kép, vers, vicc, dal, szó stb. Tanulmányunkban a koronamémekre is prototipikus, szűkebb értelemben vett metavírusként tekintünk.

2.1. Vírusirodalom

A talán legismertebb magyar metavírus a Gabriel García Márquez világhírű regényének a címét (*Szerelem a kolera idején*) felidéző (ismeretlen szerzőtől származó) négy soros graffiti: *Te vírus vagy / A szívem karantén / Ilyen a szerelem / A korona idején*. Hasonlóan népszerű még a következő rövid – lírai betétet tartalmazó – felhívás is: *Liszttel rendelkező nő várja élesztővel rendelkező férfi jelentkezését. „Légy az életem kovásza” jelígre*. E két tartalom virusszerű terjedésére utalnak az alábbi számadatok: a *Zsebszöveg* nevű Facebook-oldalról (W1) letöltött strófát

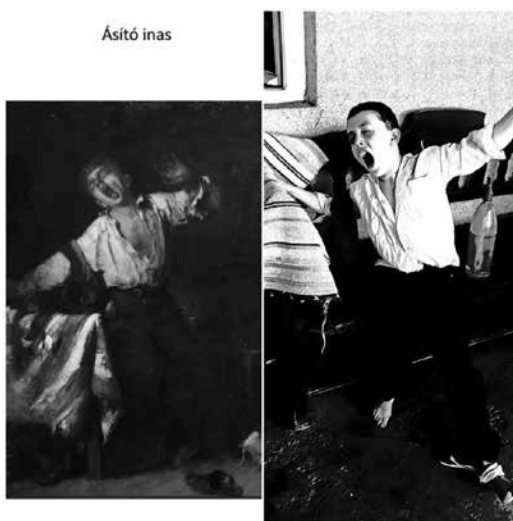
² A koronamémek speciális csoportját alkotó távoktatásmémek bemutatásától eltekintünk, egy korábbi tanulmányunkban (Istók – Lőrincz 2021a) ugyanis részletesen foglalkoztunk velük.

281-en, az *Égigérő paszuly* nevű gasztroblogon (W2) olvasható „hirdetést” pedig 2,8 ezren osztották meg 2020. március 18-a és április 4-e között csak a szóban forgó egy-egy felületről. Akár több tízezer is lehet e tartalmak valamennyi megosztásának a száma.

A vírusfolklor a húsvéti szokásokat is újrateremtette: a *Szabad-e locsolni?* kérdés helyét a *Szabad elocsolni?* kérdés vette át. Vírusként terjedtek például Lackfi János kétsorosai (W3): „Zöld erdőben öreg laptop, / melyik IP-címen laktok?”; „Mondd, Vuhanban élsz húgom? / Lefröcsköllek Fészbúkon!”; „De rég kaptam hírt felőled, locsolom a képernyődet” stb. Az egy bejegyzésben publikált 13 vers csupán egyetlen nap alatt 1,8 ezer reakciót (Tetszik, Imádom, Vicces stb.) és 338 megosztást kapott a kortárs szerző Facebook-oldalán.

2.2. Vírusfestészet („legális képhamisítás”)

A karanténművészet egyik kedvelt műfaja a „legális képhamisítás”. Ennek elindítója a Los Angeles-i J. Paul Getty Múzeum, amely Twitter-bejegyzésében (W4) híres műalkotások rekonstruálására szólította fel az otthon maradó olvasóit. A remake-re az érdeklődők mellett azok lakótársai (családtagjai) és otthon talált tárgyai is felkerülhettek. A humoros vagy abszurd hatást az eredeti összetevők nem várt (nem azonmű) elemekkel való helyettesítése (immutációja) okozza. Az invariáns és variáns alkotások közötti kontraszt nemcsak az emlékezés szintjén, hanem fizikai értelemben is megjelenik: a közösségi hálón terjedő kommunikátumok szerkezeti szempontból az internetes mémekre jellemző „előtte – utána” mintát követik, hiszen integrálják az eredeti és a remake-elt műalkotás képmását is. Ennek előnye, hogy az eredeti festményt vagy annak részleteit nem ismerő érdeklődők is részesülhetnek az összevetésen alapuló vizuális élményben. H. Nagy szerint e fotók egyfajta rejtett, a karanténhelyzet lényeges aspektusait kiemelő jelentést is hordozhatnak: „Némelyiken [...] olyan nyomok váltak láthatóvá, melyekből következtetni lehet a képkészítők bizonyos állapotára, s ez a mozzanat így mintegy véletlenszerűen hosszabbítja meg az adott kompozíció közlésképeségét.” (H. Nagy 2020c) A „legális képhamisítás” mint kreatív feladat a távoktatásban is megjelent (pl. rajz-, informatika- vagy magyarórán). A tanulók a résztvevői élménynek köszönhetően nagyobb eséllyel tudták felidézni az általuk és az osztálytársaik által újragondolt alkotásokat (1. ábra).

1. ábra. A remake-készítés mint iskolai feladat (forrás: W5)

2.3. Vírusszókincs: a virologizmusok

Tágabb értelemben vett metavírusoknak tekinthetjük a világhálón terjedő, vírussal kapcsolatos új szavakat és kifejezéseket is (a netologizmusokról – internetes neologizmusokról – bővebben lásd: Veszelszki 2011). Ilyen az önkarantén ('otthonmaradás, önmagunk külvilágtól való elzárása'), a karanténnapló ('a karantén körülményeit rögzítő – általában elektronikus – napló'), a pánikvásárló ('az alapvető árucikkeket indokolatlan mennyiségben felhalmozó személy'), a kovidióta ('a kovidőszakban, vagyis a járvány idején meggondolatlanul viselkedő egyén', vö. ang. COVID < coronavirus disease 'koronavírus-betegség') vagy a Karantények (a Duma Aktuál humoros hírműsora).³ Az ezekhez hasonló lexémákat virologizmusoknak (< vírus + gör. logos 'szó') nevezzük (Istók – Lőrincz 2021b, 96–100; Istók – Lőrincz – Tóth 2022)⁴, de használható rájuk a Veszelszki Ágnes (2020c) által javasolt koroneologizmus (< korona + neologizmus) kifejezés is. A fenti példákból (és terminusokból) kitűnik, hogy a szükségszerű fogalmakat jelölő virologizmusok szóösszetétellel, a humoros hatásúak pedig általában szóösszerántással keletkeznek (napjaink divatos szóalkotási módjairól lásd: Istók 2018b, 53–99).⁵

3. Az internetes mémek definiálása

A memetika egyik legnagyobb kihívásának mind a mai napig a mémfogalom pontos körülhatárolása számít. Richard Dawkins evolúciós biológus *Az önző gén [The Selfish Gene]* című iskolateremtő könyvében a kulturális átadás és az imitáció alapegységeit nevezi mémeknek (1986 [1976]). Mivel e meghatározás „meglehetősen képlékeny[nek]” bizonyult (Shifman 2016 [2014]), a műszót a munka megjelenése óta már sokan és sokféle szempontból (különböző tudományterületek felől) próbálták meg (újra)definiálni (erről bővebben lásd: Karafiáth 2014). Némileg sarkítva talán azt is mondhatjuk, hogy az a mémdefiníció válik majd általános érvényűvé, amelyik maga is mémmé tud válni.

Limor Shifman (2016 [2014]), napjaink egyik legnagyobb hatású memetikusa a mémek kutatásának három nagy irányzatát különbözteti meg: a mentalista (pl. Dawkins 1986 [1976], Dennett 1998 [1995], 2002 [1998]), a behaviorista (pl. Gatherer 1998) és az inkluzív megközelítést (pl. Blackmore 2000). Az alábbiakban csupán az első két, egymással szembeállítható nézőponttal foglalkozunk.

³ A koronavírus-neologizmusok iránti nagy fokú tudományos érdeklődés ékes bizonyítékai a víruszótárak és glosszáriumok (pl. Kášová – Tomášiková – Hrdinová 2020, Veszelszki 2020b, 2022, Uricska 2021, 2023).

⁴ A virologizmusok a magyar- (Istók – Lőrincz 2022) és angolórakon (Uricska – Barnucz 2022) is jól használhatóak.

⁵ A virologizmusokkal kapcsolatban számos helyesírási és nyelvhelyességi kérdés is felmerül, kifejtésükre azonban e tanulmány terjedelmi keretei miatt nincs lehetőség (ehelyett lásd: Ludányi 2021a, 2021b, 2021c, 2021d, Ludányi – Domonkosi 2022).

A mentalista vagy fogalomvezérelt álláspont az elmében létező információs egységeket (összetettebb fogalomrendszereket) tekinti mémeknek: „Annak érdekében, hogy személyről személyre terjedhessenek [...], hordozókra települnek, melyek lehetnek képek, szövegek, termékek vagy éppen rítusok. [...] Más szavakkal, a mémek ideakomplexumokból állnak, a hordozók pedig ezeknek az érzékelhető megnyilvánulásai” (Shifman 2016). E vélekedéstől teljesen eltér a behaviorista vagy viselkedésvezérelt nézőpont, amely nem absztrakt információként, hanem konkrét, empirikusan is vizsgálható egységként tekint a mémre: „a memet és hordozóját nem lehet szétválasztani, mivel a mém önálló léttel nem bír, kizárólag az eseményekben, szokásokban, szövegekben létrejövő megnyilvánulásaiban létezik, vagyis csak kódolt formában lehet megtapasztalni” (uo.). Egy mémfogyasztókkal végzett kérdőíves felmérés tanulsága szerint az internetes mém kifejezésnek létrejött mára egy, az eredeti (mentalista) meghatározásnál népszerűbb (a behavioristával rokonítható) értelmezése is: „Eszerint az internetes mém nem egy elvont, hordozóját kereső idea, hanem maga a fizikai test: egy szöveg, egy kép, egy kép-szöveg együttes.” (Istók 2018a, 148) Tanulmányunkban mi is ez utóbbi (behavioristaorientált) nézőpontot követjük, hiszen ez teszi lehetővé számunka az interneten megjelenő különböző entitások közvetlen elemzését (a letöltött képeket, kép-szöveg kapcsolatokat nevezzük mi is mémeknek).

4. A kutatás módszertana

2020 tavaszán számos magyar Facebook-csoportot és oldalt hoztak létre a koronavírusral kapcsolatos internetes mémek megosztására és terjesztésére. A vizsgált korpusz négy különböző felület, a *Koronás mémek gyűjteménye* (KMGY), a *Koronavírus MÉMEK MAGYAR* (KMM) és a *Mémek Karantén Idején* (MKI) nevű csoportok, valamint a *KoronaMémek* (KAM) nevű oldal véletlenszerűen választott tartalmaiból épül fel. A 2020. március 17-e és április 16a között (az első járványhullám elején) közzétett produktumokat az internetes mémek szemiotikai elemzésére készített modell (Istók 2018a) alapján vizsgáljuk meg.

A koronamémek elemzéséhez az internetes mémek leírásának elméletét (IMLE) alkotó szempont- és fogalomrendszert (Istók 2018a) használjuk. Internetes mémeknek a szemiotikai állandóból (a továbbiakban: SzÁ) és szemiotikai változóból (a továbbiakban: SzV) felépülő konstruktumokat nevezzük:

A szemiotikai állandó [...] egy mém azon összetevője, amely az adott mémsor valamennyi elemében megtalálható. A rendszeresen visszatérő komponens a diskurzusban részt vevő személyek számára jól ismert eseményt, jelenetet, gondolatot stb. képez le [...]. A szemiotikai változó [...] az adott mémsoron belül mémenként eltérő, a szemiotikai állandót kiegészítő kontextuális, illetve ko-textuális összetevő (Istók 2018a, 134).⁶

⁶ Valamennyi „kommunikátum szignifikánsból és szignifikátumból álló pár, ahol a szignifikátumot, mint jelentést, értelmet vagy információt tekinthetjük [...], a szignifikánst pedig ezen szignifikátum fizikai hordozójának” (Horányi 1997). Ez alapján az SzÁ-t és az SzV-t is részeire bonthatjuk: SzÁ-szig-

A koronamémek SzÁ-ja a kialakult helyzetről kódol már-már közhellyé váló információt: felértékelődött és fizetőeszközzé vált néhány hiánycikk (a vécepapír, a liszt, az élesztő, de még a kijárást legitimmé tévő házikedvenc is); a diákok összeroskadnak a hatalmas mennyiségű beadandó terhe alatt; a bezártság és kevés mozgás soha nem látott elhízást eredményez stb.

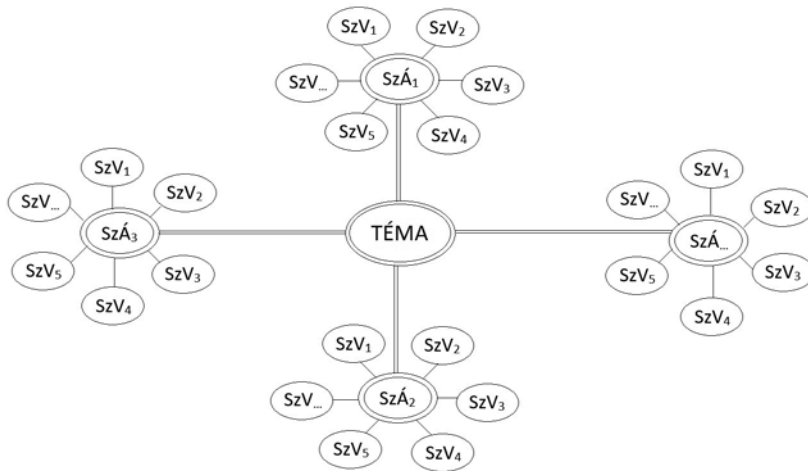
Az SzÁ bármilyen fizikai testre, vehikulumra (Petőfi S. 1999, 155) rátelepedhet: lehet az egy előre „legyártott” mémsablon (W6⁷: *Distracted Boyfriend, Batman Slapping Robin, Running Away Balloon* stb.), de akár egy egyszerű, hétköznapi kép, háttér is. Fontos ugyanakkor megjegyeznünk, hogy az „eleve népszerű popkulturális referenciára épül[ő]” mémek (Molnár – Szűts – Törtéti Telek 2017, 62) nagyobb eséllyel terjednek el. Egy ismert színész (Leonardo DiCaprio), énekes (Máté Péter) vagy fikcionális karakter (Batman) – mint SzV – „fogyaszthatóbbá”, „eladhatóbbá” teszi az SzÁ-t.⁸

Az IMLE az azonos SzÁ-val rendelkező mémek halmazát mémsornak, az azonos fogalmi körbe tartozó mémsorokat pedig mémcsaládnak nevezi (Istók 2018a, 135). Az általunk vizsgált koronavírus-mémcsalád központi témáját a járványhelyzet okozta hétköznapi problémák alkotják. Ezek az élet legkülönbözőbb területeit érinthetik (család, oktatás, utazás stb.). Tanulmányunkban az egyes mémeket egy-egy tipikus probléma köré rendezve mémsoronként vizsgáljuk (pl. „Karanténfrizura”, „Felértékelődött vécepapír”, „Versengő nyugdíjasok”). E mémsorok (hálózati szempontból: mémbokrok) körülhatárolása (2. ábra) ugyanakkor nem mindig egyértelmű, hiszen egy összetársadalmi jelenség egymást átszövő – erősebb-gyengébb kapcsolódást mutató – vonatkozásaival (SzÁ-ival) állunk szemben (hagyományos körülmények között egy konkrét – jól kivehető – jelenet szokott SzÁ-vá válni).

nifikánsra és SzÁ-szignifikátumra, valamint SzV-szignifikánsra és SzV-szignifikátumra. Mivel fizikai értelemben e komponensek gyakran összefonódnak, nehezen határolhatóak el egymástól, tanulmányunkban eltekintünk az SzÁ és az SzV részekre bontásától.

7 A közismert mémsablonok nevét a továbbiakban a szóban forgó oldalról adjuk meg.

8 Az ismert karakterekhez köthető egyedi jelenetek is gyakran válnak SzÁ-vá: a hagyományos mémértelmezés általában ezeket a jeleneteket azonosítja a mémfogalommal. Fontos azonban észrevennünk, hogy ezek a „pillanatképek” idővel „kiüresednek”, elveszítik elsődleges funkciójukat (az önmagukra való visszautalást), és sok más SzÁ „háttérzörejévé”, sablonává (SzV-jává) válnak (egyszerűbben: már nem azon lesz a hangsúly, hogy melyik legendás karakter jelenik meg a képen, hanem azon, hogy milyen tartalmat „adunk a szájába”).

2. ábra. Az internetes mémek szemiotikai modellje mint hálózati modell⁹

5. Koronamémek és humor¹⁰

„A humor igen széles jelentésű és képlékeny fogalom” (Krupp 2010, 532), ezért pontos meghatározása korántsem egyszerű feladat: a filozófia, a pszichológia, a nyelvészet stb. is próbálja megalkotni (újraalkotni) a saját humorelméleteit (több-kevesebb sikerrel). Az egyes elképzeléseket általában három átfogó kategóriába (az inkongruencia-, a fölény- és a megkönnyebbüléselméletek) közé szokás sorolni (vö. Monro 1967, Séra 1980, Morreall 1987, Kulka 2007):

Az inkongruenciaelméletek a humor lényegét a váratlanságban, szokatlanságban, normaszegésben, abszurdításban, illetőleg ezek feloldásában látják. A fölényelméletek szerint – gyarló módon – mások ügyetlenségén, balgaságán, balszerencsésén nevetünk, mert örülünk, és megnyugtató bennünket, hogy velünk ilyesmi nem történik, így mások fölött állunk. A megkönnyebbüléselméletek úgy fogják fel a humort, mint egy szelepet, amelyen keresztül kiereszthetünk mindenfajta belső és társas-társadalmi feszültséget (Nemesi 2018, 44).

⁹ A téma adja a mémcsaládot, az ismétlődő elemek (SzÁ) pedig a mémsorokat (mémbookokat). Az SzÁ–SzV-kapcsolatok a mémek számát mutatják. Azok a produktumok, amelyek nem rendelkeznek ismétlődő elemmel, azaz nem mutatnak szorosabb hálózati koherenciát, a tágabb értelemben vett internetes mémek közé sorolhatók (ilyen az irodalmi mémek többsége, vö. Lőrincz – Istók 2022).

¹⁰ A témát egy angol nyelvű tanulmányunkban már érintettük (Istók – Lőrincz 2021, 103–105), az alábbiakban az eredeti gondolatmenetet fűzzük tovább, újabb példákkal kiegészítve a korábban bemutatott, de a magyar célközönség számára még feltehetően ismeretlen példaanyagot (lásd: 3. és 4. ábra).

Veszelszki Ágnes (2020a) a megkönnyebbülés- vagy szelepelmélettel magyarázza a koronamémek egykori nagyfokú terjedését: „a humort használó(k) megkönnyebbülnek, felszabadulnak a nyomás alól”. Ebbe a koncepcióba illeszthető Gazdag József egykori – véleményünk szerint könnyen memetizálható – „paradoxona” is: az újságíró egy futballmémeket gyártó blogról állapítja meg, hogy „elviselhetővé teszi a máskülönben elviselhetetlen magyar futballközeget” (Gazdag 2014). A szerző gondolatmenetét követve azt mondhatjuk, hogy a nemrégiben lecsengett járványhelyzetben a koronamémek feladata az volt, hogy elviselhetővé tegyék a virtuális térben ragadt hétköznapi én elviselhetetlen helyzetét.

Egyetértünk ugyanakkor Nemesi Attila Lászlóval, amikor amellett érvel, hogy a három humorelmélet nem zárja ki egymást: „Az első csak arra koncentrál, mi idézi elő a humort, míg a másik kettő a humor fő pszichológiai és/vagy társas-társadalmi funkcióját próbálja meg azonosítani” (Nemesi 2018, 44). A koronamémeken is *amiatt* nevetünk, mert normaszegőek (általában túlzóak), *akkor* nevetünk, ha nem a saját tehetetlenségünket, reménytelenségünket ábrázolják (általában mások negatív tulajdonságait emelik ki: lustaság, felelőtlenség, mohóság stb.), és *avégett* nevetünk, hogy ki tudjuk eresztetni a bennünk felgyülemelő gózt.

A koronamémek és a humor kapcsolatát a legegyszerűbben Thomas Veatch „általános humorelméletén” (pontosabban: egyensúlymodelljén) (1998) keresztül érthetjük meg. Veatch szerint egy jelenség akkor humoros, ha a normaszegés (violation: V) és a normalitás (normality: N) érzete egyensúlyban van (Rissovannij Mihály ezt „vicces normasértés”-ként írja le). Ha azonban a normaszegés érzete eluralkodik a normalitás érzetén (+V, -N), felborul az egyensúly, a befogadó pedig a humor helyett fájdalmat érez (Veatch 1998, 163 és 177, idézi: Rissovannij 2001, 345). Mindez azt jelenti, hogy a vírushelyzet körülményeihez „jól” alkalmazkodók nagy eséllyel szórakoztatónak, a járvány következményeit „közelről” megtapasztalók (betegség, halál, gazdasági veszteségek stb.) viszont már inkább a zaklatottság érzését keltőnek, sőt felháborítóknak találják a koronamémeket.

Az SzÁ és az SzV pragmatikai, szemantikai és grammatikai „összjátékától” függ a kívánt (humoros) hatás elérése:

Amikor egy kép, szöveg vagy kép-szöveg kapcsolat terjedni kezd, általában a SzÁ újszerűsége önmagában is elegendő a humoros hatás eléréséhez: ha ugyanis egy integrált esemény, jelenet, gondolat stb. nem lenne a befogadók számára eléggé humoros (vagy frappáns, ironikus, abszurd stb.), semmi sem indokolná annak SzÁ-vá válását. Miután azonban egy mémsor „hosszúvá”, népszerűvé válik, nagyobb szerephez kell jutnia a SzV-nek: ez felel ugyanis azért, hogy a mémeket változatosnak, egyedinek érezzük (Is-tók 2018a, 138).

A járványhelyzet társadalmunk számára szokatlan következményei (pl. a kiszolgáltatottság, a jelenlét áthelyeződése a virtuális térbe, a túlélési ösztön befolyásolta emberi reakciók) már önmagukban is eléggé abszurdak voltak ahhoz, hogy SzÁ-vá váljanak, és felkeltsék a mémfogyasztók érdeklődését. A csupán mantraszerűen ismétlődő „rámutatás” (pl. a vécépapír mint érték felhalmozása) azonban a rendszeres, illetve igényes mémfogyasztók számára idővel egyhangúvá, unalmassá vált

(SzÁ-domináns mém). Veatch fentebb említett elmélete (1998, 163, idézi Riszo-vannij 2011, 345) szerint a megszokott jelenségeket (a mémek esetében a gyakran ismétlődő képeket vagy az elcsépeelt frázisokat) már nem érezzük normaszegőnek, így elveszítik humoros hatásukat. A hangsúlynak ilyenkor a pusztán „rámutatásról” (SzÁ) a „rámutatás módja” (SzV) felé kell eltolódnia (SzV-domináns mém) (pl. a nagymama által horgolt vécépapír).

Az internetes mémek humorának a forrása pragmatikai, szemantikai és grammatikai alapú is lehet (Istók 2018b, 125–145). Pragmatikai alapú a humorforrás akkor, ha megsértjük Paul Grice minőségmaximáját: „Ne mondj olyasmit, amiről úgy hiszed, hogy hamis” (Grice 1997 [1975]). A leggyakoribb normaszegésnek a hiperbola (a túlzás), az irónia (a mondottól eltérő jelentés) és az immutáció (idegen elemmel való helyettesítés) számít. Szemantikai alapú a humorforrás akkor, ha lexikológiai jelentésviszonyokon – általában homonimián (azonosalakúságon) vagy poliszemián (többjelentésűsége) – alapuló (váratlan) forgatókönyvváltásra kerül sor (a két legismertebb forgatókönyv-elmélet: Raskin 1985 és Attardo 1994). Grammatikai alapú a humorforrás akkor, ha egzotikusnak, váratlanak ható ún. hapax legomenont (alkalmi szóalakot) hozunk létre (ezt általában a ritkább szóalkotási módok segítségével tehetjük meg, ezekről bővebben lásd: Istók 2018b, 53–99): *A karate kölyök* > *A karantén kölyök*; *Győri Édes* > *Győrfi Édes* (vö. Győrfi Pál); *Győrfi Pál* > *Győrfi Pálesz* (értsd: a legváratlanabb helyeken is megjelenik); *operatív törzs* > *Aperitív Törzs* (mint a fertőtlenítő hatású alkoholos italok csoportja); *Costa Rica* > *Konyha Rica* (mint utazási cél); stb. Meg kell ugyanakkor jegyeznünk, hogy számos példa több szempontból is megközelíthető egyidejűleg: a grammatikai és szemantikai típusú humor például Grice egy-egy módmaximájával is magyarázható (pragmatikai szempont): „Kerüld a kifejezés homályosságát”, illetve „Kerüld a kétértelműséget” (Grice 1997 [1975]).

A koronamémek humorának az eszközéül csaknem mindig a túlzás (az abszurdítás, a képtelenség), az idegen elemmel való helyettesítés vagy ezek kombinációja szolgál. Sokkal ritkább a poliszémia vagy a hapax legomenon „csattanóként” való alkalmazása: a túlzás mint kísérőjelenség azonban többnyire még ilyenkor is jelen van.

A 3. ábrán látható mémek humorforrása grammatikai alapú. Mindkét esetben a *Maradj otthon!* jelige (SzÁ) kreatív továbbgondolásáról (SzV) van szó: az első képen a szlogen szóhatár-eltolódása (> *Mara DJ otthon*), a másodikon pedig az *otthonka* ('háziroha') kifejezéssel való szokatlan vegyülvése eredményez humoros hatást. A maximásértés mint pragmatikai tényező ezúttal is jelen van: aligha ismerünk olyan Mara nevezetű személyt, aki tényleg disc-jockey ('lemezlovás') volna otthon, de Győrfi Pál, az Országos Mentőszolgálat szóvivője, a *Maradjanak otthon!* felhívás „arca” sem éppen egy pólón (hanem a televízión és a rádión) keresztül szokta felszólítani az embereket az otthonmaradásra. Itt kell megemlítenünk a koronamémek egyik fontos funkcióját, a figyelmeztető funkciót is, e produktumok ugyanis folyamatosan emlékeztetik az olvasót a járvány veszélyeire. Néha talán még hatásosabbak is tudnak lenni a médián keresztül terjesztett hagyományos intelmeknél, hiszen – Szűts Zoltán (2016) szavait kölcsönözve – „[e]gy mém többet mond egymillió szónál”.

3. ábra: Grammatikai alapú humorforrás

(„Maradj otthon!”-mém, forrás: KMGY, KMGY; vö. Istók – Lőrincz 2021, 104)

A 4. ábrán látható két mém humorforrása szemantikai alapú. Az első kommunikátum Ambrus Attila volt jégkorongozó 90-es évekbeli bankrablásaira utal. A befogadóban a verbális elemek (*maszk, kesztyű, dolgoztam, ki sem tettem a lábam az utcára*) aktiválják az elsődleges forgatókönyvet (KORONAVÍRUS): azért dolgozik valaki maszkban és kesztyűben, illetve marad otthon, hogy megfékezze a járvány terjedését (SzÁ). A több mint egy évtizeden át tartó bezártság (nyelvi elem: *12 évig*) és a képi elem (Ambrus Attila) azonban szkeptikussá teszi az olvasót, és arra készíti őt, hogy értelmezze újra az „elhangzottakat”. A figyelem ekkor a polisziémán (többjelentésűségen) alapuló fordulóra (*maszk*: 1. védőmaszk; 2. rablómaszk) és az általa megteremtett másodlagos forgatókönyvre (BANKRABLÁS) irányul: a maszk és a kesztyű az álca eszközei, a bezártság (börtön) pedig a bankrablás következménye (SzV).

A második kommunikátum egy önmagát leleplezni kívánó álhír: a BÁRHOL mint valós (SzÁ) és a HAL mint fiktív (SzV) forgatókönyvek fordulóját a *pontján* és *pontyán* szóalakok homofón viszonya (azonos ejtése) adja. A minőségmaxima (az igazmondás elve) ugyancsak sérül, hiszen olyat állítunk, amiről tudjuk, hogy hamis (egy fiktív forgatókönyvre irányítjuk a figyelmet).

4. ábra: Szemantikai alapú humorforrás
(forrás: KMGY, KMGY; vö. Istók – Lőrincz 2021, 104)

Az 5. ábrán látható két mém humorforrása pragmatikai alapú. Az első kommunikátum Eric Knight *Lassie hazatér* című világhírű regényének az „újraszerkesztett” borítója. A modifikációra verbális szinten kerül sor: az eredeti szerző helyébe ezúttal is Győrfi Pali bácsi, a *Maradjanak otthon!* felhívás népszerű alakja lép (SzÁ), hogy meggyőzze Lassie-t (SzV), ne csavarogjon el: a kutyának így később nem lesz lehetősége a hazatérésre, hiszen eleve *otthon maradt*. A humor eszköze a szövegszintű immutáció (helyettesítés), valamint a hiperbola (túlzás: Győrfi Pál regényt ír, hogy terjeszthesse eszméit). A humoros hatást ugyanakkor szemantikai szempontból is magyarázhatjuk: a vicces normasértés érzetét az otthonmaradás és az otthonról való távozás antonim (ellentétes) viszonya (feszültsége) ébreszti bennünk.

A második kommunikátum a házasságkötés alternatív, karanténidőben „kivitelezhető” módját mutatja be (SzÁ: nehéz házasodni karanténidőben). A home office és a távoktatás mintáján alapuló online házasságkötés, illetve annak egyes elemei – a vőlegény és a menyasszony közötti fizikai távolság, valamint az „Enter” mint „igen” és az „Escape” mint „nem” – (SzV) az abszurd kategóriába tartoznak. A humor forrása ezúttal is a túlzás (képtelenség állítása), nehezen találhatnánk ugyanis olyan párt, amely élete egyik legfontosabb eseményét hajlandó volna a valós helyett virtuális térben megrendezni.

5. ábra: Pragmatikai alapú humorforrás (forrás: KMGY, KMGY)

6. A koronavírus-mémcsalád

A nagyvilágban tetten érhető különleges, ingergazdag történések gyakran válnak memmé. Ilyenkor az adott történést (SzÁ) egy egész mémsor jeleníti meg (mémeként más és más módon: SzV). Az egymással azonos témakörbe tartozó mémsorokat aztán nagyobb, átfogóbb csoportokba, ún. mémcsaládokba tudjuk sorolni (Istók 2018a). A koronamémek kategóriákba rendeződése ezzel szemben rendhagyóan, a fenti sémától eltérően alakul:

(1) Kezdetben nem a mémsor, hanem a mémcsalád (a téma újszerűsége, izgalma) köré szerveződik az SzÁ (egy tágabb értelemben vett SzÁ mint témaismétlő elem).

(2) A mémcsalád folyamatosan kiépíti a saját, többé-kevésbé körülhatárolható (most már szűkebb értelemben vett SzÁ-k köré összpontosuló) mémsorait. Ezek száma nagyon rövid idő alatt szinte megszámlálhatatlan mennyiségűvé duzzad.

(3) Csupán a „kontúrozott” (jól körülhatárolható, vagyis a szűkebb értelemben vett SzÁ-val rendelkező) mémsorok válnak igazán „hosszúvá” (emlékezetesen sok elemből állóvá), a többire a mémcsalád tágabb értelemben vett SzÁ-ja által irányított „árvasoraként”, kevésbé sikeres kezdeményezéseként tekinthetünk.

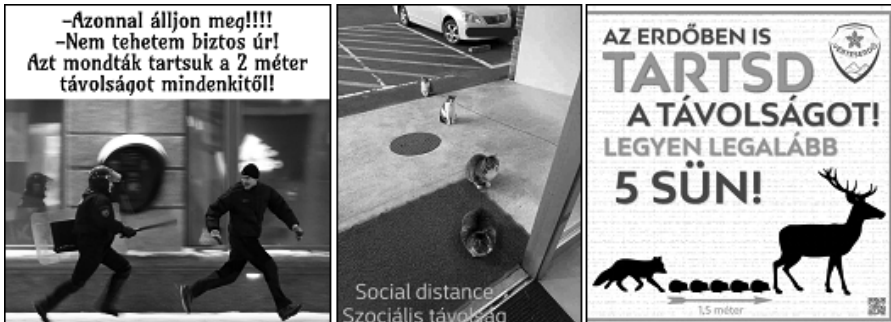
A mémsorok megszámlálhatatlan mennyisége miatt az alábbiakban csak tizenöt hosszabb, „kontúrozott” mémsort mutatunk be (mémsoronként három memmel; összesen: 45 mém).

6.1. Az óvintézkedések problémaköre

A járvány megelőzését, megfékezését célzó óvintézkedéseket (pl. az ajánlott távolság betartását, a kezünk rendszeres és körültekintő fertőtlenítését, a védőmaszk viselését stb.) számos, egymással többé-kevésbé összefüggő mémsor rögzíti.

Ezek főszereplői a hétköznapi emberek (az azokat „helyettesítő” állatok), valamint a médiából jól ismert operatív törzs (különösen annak egyik tagja, Müller Cecília) és az otthonmaradásra felszólító Győrfi Pál. A szóban forgó mémek fontos szerepet játszanak a megelőzésben, hiszen folyamatosan figyelmeztetik a befogadót a vírus veszélyeire.

A társadalmi szokások átrendeződése egy újfajta, a járványhelyzet feltételeihez alkalmazkodó társadalmat hozhat létre. Németh Zoltán (2020) koronavírus-szótára ezt „másfél méteres társadalom”-nak nevezi. A „Távolságtartás” nevű mém (6. ábra) az előírt legalább 1,5–2 méteres fizikai távolságtartásnak mint óvintézkedésnek (SzÁ) a bemutatása. A „Jobb félni, mint megijedni” elvén alapuló *paraméter* (< *para* 'félelem' + *méter* 'távolság') betartása frappáns (nem várt) módon jelenik meg a mémeken (SzV): a rendbontó „legitim” szökése a „törvényt” nem ismerő rendőr elől, a sorban álló macskák által betartott társas távolság, a sün mint a távolságtartás erdei mértékegysége (az 5 sün mint 1,5 méter). A mémorból hiányoznak a popkulturális elemek és az előre gyártott sablonok.

6. ábra: „Távolságtartás”-mém (forrás: KMGY, KMM, KMM)

Győrfi Pált, az Országos Mentőszolgálat szóvivőjét a járványhelyzet idején az egész magyar nemzet megismerhette: a neve mára egybeforrta a televíziót, rádiót, internetet stb. ellepő *Maradjanak otthon!* felhívással. A „Mindenhol Győrfi Pál”-mém (7. ábra) alighanem a legismertebb *nemzetspecifikus* (Istók 2018b, 136) karanténmém napjainkban. A mémort kezdetben főleg SzÁ-domináns mémek alkották (SzÁ: a felhívás „elkántálása” bárholonnan és bármi áron), ezek helyét hamarosan az SzV-domináns mémek vették át (a felszólítás csak másodlagos, a közlés – a csatornán való átjutás – módja az elsődleges): az üzenet egy trójai falovon keresztül, édességnek álcázva (*Győri Édes* > *Győrfi Édes*) vagy a *Mars* nevű csokoládé homonim ('siess') továbbgondolásával (*Mars haza*) jut el a címzetthez (SzV). A humor szempontjából a legösszetettebb karanténmémorról van szó, hiszen a pragmatikai (utalás a tematikus kontextusra), szemantikai (homonímián alapuló forgatókönyv-váltás) és grammatikai (új szavak, szó szerkezetek létrehozása) vonatkozásokkal egyaránt rendelkezik. Gyakori eszköze még az immutáció, Győrfi Pál képről vagy videóból „kivágott” arcának egy új alapra való ráhelyezése.

7. ábra: „Mindenhol Gyórfi Pál”-mémor (forrás: KAM, KMGY, KMGY)

6.2. A bezártság mint probléma

A karantén, valamint a vele járó kevés mozgás és egészségtelen táplálkozás egyik társadalmi szintű következménye a gyors elhízás volt (SzÁ). Az „Elhízás” nevű mémor (8. ábra) erénye, hogy időben figyelmeztette az olvasót a veszélyre. A beharangozott változást legtöbbször „előtte – utána” típusú képmontázsok (lásd: március – május; *David – Covid*) rögzítik. Ezek nem előre gyártott, ismert mémsablonok, popkulturális referenciáik persze lehetnek (lásd: Batman, Dávid). A humor forrása a túlzás, a váratlan változás kontrasztja (pragmatikai alapú humorforrás): kiemelkedően előnyös testi adottságokkal rendelkező egyének (lásd SzV: egy karcsú nő, a szuperhős Batman, az izmos Dávid) válnak hirtelen túlsúlyossá. A *Covid* kifejezés (3. kommunikátum) a hasonló hangzású, illetve írásképű *David* férfinév szándékos szóferdítésének (grammatikai alapú humorforrás), valamint a koronavírusos megbetegedésre utaló *Covid* mozaikszó alkalmi jelentésbővülésének (‘a karanténidőben túlsúlyossá váló férfi’) is tekinthető (poliszémia: szemantikai alapú humorforrás).

8. ábra: „Elhízás”-mémor (forrás: KMM, KMM, KMM)

A személyes tér és az önmegvalósítás hiánya sok esetben a házastársi viszony megromlásához vezetett (SzÁ). „Az elviselhetetlen házastárs” nevű mémor (9. ábra) a probléma rövid és hosszú távú „megoldásának” nem hétköznapi, radikális lehetőségeit (SzV) mutatja be. A mémgyáros a feszültséget valamennyi esetben

a házastárs kiiktatásának gondolatával oldja fel. Az együtt történő (kompromisszumos) megoldáskeresés mint lehetőség fel sem merül, az elérni kívánt hatás ugyanis nem várt normaszegést követel. A humor eszköze értelemszerűen a túlzás: hajszárító helyett pisztolyt, pulóver helyett akasztókötelet, az átlagos helyett pedig megszámlálhatatlan mennyiségű válást vizualizálnak a képek. A karantén egyes stációi (a karantén 7. napja, második hete, vége) a legkülönbözőbb – ismert (pl. második kommunikátum: *Knitting noose*) és kevésbé ismert – háttereken jelennek meg.

9. ábra: „Elviselhetetlen házastárs”-mémor (forrás: KAM, KMM, KAM)

A „Meggyötört anyák” nevű mémor (10. ábra) a gyermekeikkel korábban több időt eltölteni kívánó anyák ambivalens helyzetének a kikarikírozása. A járványhelyzet miatt a lurkókkal otthon maradó szülők (home office, távoktatás) váratlan problémába ütköztek: előre nem látott mennyiségű oktatói és nevelői feladat (együtt-tanulás, folyamatos fegyelmezés) zúdult rájuk (SzÁ). A kívánt együttlét nemkívánatossá válását ismert és kevésbé ismert mémalapok (*Who we are?*, *Mary Poppins*, *Old Lady*) vetítik elő. A humor forrását ezúttal is a túlzás – az anyák tömeges tiltakozása, alkoholba fojtott bánata, gyors megöregedése (SzV) – adja.

10. ábra: „Meggyötört anyák”-mémor (forrás: KMM, KMGY, KMM)

A „Karanténfrizura” nevű mémor (11. ábra) a fodrász nélkül maradt hétköznapi ember (legtöbbször nő) saját frizurájával való boldogulásának a bemutatása (SzÁ). A megküzdési stratégiák között találjuk a probléma figyelmen kívül hagyását, a haj-

korona teljes eltüntetését, valamint annak mértani pontosságú „megigazítását”. Valamennyi megoldás a túlzás, illetve a szélsőséges (nem várt) megjelenítés eszközeit használja (SzV: földig érő haj, kopasz női fej, lajhárfrizura). A mémsablonként korábban aligha használt témaorientált hátterek már önmagukban is jelzésértékűek (normasértőek). A normaszegés (kontrasztos hatás) mértékét fokozza, hogy a képi megjelenítés jóval túlmutat a puszta szövegből (*csak két hét karantén, 4 napja otthon, 17. nap*) kikövetkeztethető tartalomra (a kép és szöveg viszonyrendszeréről bővebben lásd: Nyíri 2003, 2007). A koronamémek összetettségére utal, hogy a mém sor SzÁ-ja („hajharc”) idővel akár több önálló, egy-egy megküzdési stratégia köré összpontosuló SzÁ-vá rendeződhet át.

11. ábra: „Karanténfrizura”-mém sor (forrás: KMGY, KMM, KMM)

Az „Unaloműzés” nevű mém sor (12. ábra) a bezártsággal járó nagyfokú egyhangúság-, unalom- és tébolyérzet (SzÁ) karikírozása. Az unaloműző stratégiák között találjuk a 3 az 1-ben típusú kávékeverék alkotóelemeinek (kávé, cukor és tejpor) a szétválogatását, az élettelen légy antropomorfizálását (pl. lovagol, ruhát tereget, korcsolyázik, napozik), a kacsa alakú tisztítószer élőlényként (kacsaként) való kezelését (megetetését) (SzV). A humoros hatást kiváltó normasértés (túlzás) már a képek (egyszer használatos hátterek) szintjén is realizálódik, a verbális elemek csupán kontextualizációs – főként a karanténban eltelt időt jelölő – összetevői a mémeknek (8. nap, már kezdsz megbolondulni, 11. nap).

12. ábra: „Unaloműzés”-mémor (forrás: KMGY, KMGY, KMM)

A járványhelyzetben „elrendelt” home office egyik paradoxona, hogy nem minden munka volt elvégezhető otthonról. A „Csak azért is home office!” nevű mémor (13. ábra) lényege, hogy látszólag „újrateremti” az otthoni környezetnek alapvetően ellentmondó munkavégzési feltételeket (helyszín, eszközök) (SzÁ). A humor alapja az ironia: úgy teszünk, mintha az úszómester, a postás, a nyájörző kutya stb. (SzV) is teljes értékű munkát tudna végezni home office-ban, miközben tudjuk, hogy ez képtelenség. Az ironiát tápláló túlzás sokszor már képi szinten is megjelenik (pl. a fürdőszobában felállított úszómesteri szék, a képernyőn keresztül őrzött nyáj). A mémor hétköznapi, a popkulturális elemeket nélkülöző hátterekre épül.

13. ábra: „Csak azért is home office!”-mémor (forrás: KAM, KMGY, KMGY)

Tágabb értelemben vett „keresett árucikké” válhat a háziállat is. A kijárást legitimáló kutyát a környék valamennyi lakója ki szeretne volna vinni sétálni. Némelyikük még „sétadíjat” is hajlandó volt fizetni azért, hogy elhagyhassa a karantént. A „Kiszigerelt kutyák”-mémor (14. ábra) az egész napi sétáltatásban kifulladásig kutyák (SzÁ) reménytelen helyzetét ábrázolja. A kutyák sétáltatás előtti vagy utáni nem hétköznapi reakcióját (SzV: menekülés, kimúlás) ismert mém-sablonok helyett egyszer használatos képek szemléltetik. A humort tápláló túlzás ugyanakkor nemcsak piktorális, de verbális szinten is megjelenik (*a háztömb egyetlen kutyája, 54-szer volt sétálni, ma már 20-szor kivittél sétálni*).

14. ábra: „Kizsigerelt kutyák”-mém (forrás: KMM, MKI, KAM)

6.3. A vásárlás mint probléma

A járványidőszak egyik társadalmi szintű problémája volt, hogy megteremtette a saját, a különböző korlátozásokra kétségbeesetten reagáló vásárlóját, az ún. *pánikvásárlót* (a kifejezést Veszelszki fentebb említett gyűjtéséből kölcsönözzük: 2020c). A túlélési ösztöneit követő, egyúttal a közösség érdekeit figyelmen kívül hagyó pánikvásárló legfőbb ismérve, hogy indokolatlan mennyiségben vásárolja fel az alapvető árucikkeket, főként a vécépapírt, a fertőtlenítőszeret, az élesztőt és a lisztet. Az árucikkhiányt különböző alkalmi szóalakok is rögzítik: az élesztőért folytatott küzdelemre az *élesztőpárbaj*, a vécépapírhiányra pedig a *vécépapírkrízis* kifejezés utal (Veszelszki 2020c).

A „Felértékelődött vécépapír”-mém (15. ábra) központi eleme az értéké váló toalettpapír (SzÁ). A humor forrása a túlzás, a vécépapír fizetőeszközként (kreditkártyaként), ékszerként (fülbetvalóként) és kreatív módon előállított (a nagymama által horgolt) „hamis áruként” való megjelenítése (SzV). A mém sajátossága, hogy nem ragaszkodik előre elkészített (univerzális) mémsablonokhoz: a kommunikátumok háttere (piktóralis alapja) közvetlenül a verbális összetevők felkerülése előtt nyeri el végleges, egyszer használatos formáját. Egy újabb mémort alkothat idővel a járvány után értékét veszítő felhalmozódott árucikk is, melynek utolsó darabjait majd évtizedek múlva emelik le a polcra az unokák.

15. ábra: „Felértékelődött vécépapír”-mémor (forrás: MKI, MKI, KMM)

A „Versengő nyugdíjasok” nevű mémor (16. ábra) az idősebb korosztály (különösen a hölgyek) fokozott vásárlási (versengési) kedvét hivatott bemutatni (SzÁ). A mémorba tartozó kommunikátumok a 65 év feletti számára kijelölt vásárlási időszávhoz, tipikusan annak elejéhez (9:00) vagy végéhez (12:00) kapcsolódnak. Veszelszki (2020c) gyűjtésében ez az intervallum *kimenőként* és *nyuggersávként* jelenik meg. A humoros hatás a nyugdíjasok vásárlási lázának szélsőséges, túlzásokra épülő ábrázolásával magyarázható: közúton való versengés, Supermanként való „előretörés”, egy áruház hátsó bejáratának a megrongálása (SzV). A fiatalos lendület általában már képi szinten is kifejeződik: a mémgyártó ehhez az ismert sablonok helyett témaorientált háttereket és szereplőket választ. A verbális elemek elsősorban a kontextusépítésben (pl. időpont, áruház neve, kívánt árucikk), ritkábban a fiatalos, szlenges stílushatás elérésében, megfestésében (*sprint*, *Csapaszuk!*) vesznek részt.

16. ábra: „Versengő nyugdíjasok”-mémor (forrás: KMGY, KMGY, KMGY)

6.4. A társadalmi státusz és az előítélet mint probléma

A karantén újraértelmezte az ember és az állat természetben, illetve társadalomban elfoglalt helyét. A hatalmi viszonyok felcserélése – az állatok antropomorfizálása, valamint az emberek állati szerepkörben való feltüntetése – görbe tükröt mutat a XXI. századi (főként nyugati) társadalomnak: a természet elégtételt vesz a rajta élőködő, őt kisajátító emberen. Az „Antropomorfizált állatok” nevű mém sor (17. ábra) a szerepcsere (SzÁ) különböző létmódjait túlzáson, képtelenségen alapuló oppozíciók révén mutatja be: az egészséges rágcsáló elkerüli a fertőzést terjesztő emberi lényt, a szabadon mozgó állat szemügyre veszi a fogságban ragadt családot, a két lábon járó kutya pedig sétálni viszi a bezártságtól egyre jobban meggyörnyedő gazdáját (SzV). A mém sor többnyire újonnan készített hátterekre, képmontázsokra épül. Az abszurd mint stílusminőség már képi szinten is kifejeződik, a minimálisra redukált verbális tartalom inkább csak árnyalja, megerősíti a látottakat.

17. ábra: „Antropomorfizált állatok”-mém sor (forrás: KMGY, KAM, KAM)

A „Mindenevő kínaiak” nevű mém sor (18. ábra) abból a feltételezésből indul ki, hogy a koronavírus-járvány kirobbanása a kínaiak különös étkezési szokásaihoz volt köthető (SzÁ). A humoros hatás a kínaiakkal szembeni előítéletes gondolkodás (SzV: a világjárványt okozó denevérpörkölt, a földönkívüliek megkóstolásának szándéka, a denevérevés mint a klímavédelem közvetett eszköze) túlzáson alapuló, olykor szélsőséges megjelenítésével magyarázható. A túlzás általában nyelvi-ileg kódolt, a képek inkább csak kontextusépítő komponensek. A megfogalmazás módjából olykor a rasszizmus (a nemzeti alapú megbélyegzés) implicit jelenlétére is következtethetünk („denevérevő idióta Kínában”). A mém sorban csak elvéve találunk ismert sablonokat (ilyen például a harmadik kommunikátum alapja: *Pissedoff Greta*).

18. ábra: „Mindenevő kínaiak”-mémor (forrás: KMM, KMM, KMGY)

Következtetések

A koronamémek prototipikus metavírusok: vírusként terjedő vírustartalmú entitások. Hatásuk óriási volt, mivel ösztársadalmi jellegüknél fogva soha nem látott módon tágították ki a mémfogyasztók körét. Három alapvető – társadalmi szempontból nézve rendkívül előnyös – funkciót töltenek be (szórakoztató funkció, feszültségoldó funkció, figyelmeztető funkció). Tipizálásuk nehéz feladat, mivel – az általában vett internetes mémekkel ellentétben – nemcsak egy (jól körülhatárolható) jeleneget, hanem sok, egymással kisebb-nagyobb mértékben összefüggő forgatókönyvet képeznek le. Hátterei többnyire *ad hoc* jellegűek (egyedül a távoktatással kapcsolatos mémek ragaszkodnak ismert mémsablonokhoz, ezekről lásd: Istók – Lőrincz 2021a). Humoros (túlzó) „élüket” általában a negatív emberi tulajdonságokkal (önzőség, lustaság, felelőtlenség stb.) kapcsolatos sztereotípiák adják. A normaszegés legtöbbször már piktorális szinten is kifejeződik, a verbális elemek inkább a kontextusépítésben vesznek részt.

	Szempont	Internetes mémek általában	Koronamémek
1.	Műfaj (tartalom)	nem metavírus	Metavírus
2.	Fogyasztói kör	szűkebb (fókuszált)	tágabb (nem fókuszált)
3.	Funkció	Szórakoztató	szórakoztató, feszültségoldó, figyelmeztető
4.	SzÁ (ismétlődő elem)	egyértelmű (jól körülhatárolható)	többé-kevésbé egyértelmű (nehezen körülhatárolható)
5.	Háttér	gyakoribbak a jól ismert sablonok	gyakoribbak az egyszer használatos hátterek
6.	Humor	többnyire pragmatikai alapú (túlzás)	többnyire pragmatikai alapú (túlzás)
7.	A normaszegés szintje	verbális vagy piktorális szint	inkább piktorális szint

1. táblázat: Összevetés (internetes mémek – koronamémek) (saját szerkesztés)

Irodalom

- Attardo, Salvatore (1994): *Linguistic theories of humor*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Balázs Géza (2020): „Koronavírus-folklór (25.)”. *Balázs Géza*. <http://www.balazsgeza.hu/?p=10567> (2023.03.13.)
- Blackmore, Susan (2000): *The Meme Machine*. Oxford: Oxford University Press.
- Dawkins, Richard (1986): *Az önző gén*. Ford. Siklaki István. Budapest: Gondolat Kiadó. [Angol nyelven: Dawkins, Richard (1976): *The Selfish Gene*. Oxford: Oxford University Press.]
- Dennett, Daniel C. (1998): *Darwin veszélyes ideája*. Ford. Kampis György – Kavetzky Péter. Budapest: Typotex Kiadó. [Angol nyelven: Dennett, Daniel C. (1995): *Darwin's Dangerous Idea: Evolution and the Meanings of Life*. New York: Touchstone.]
- Dennett, Daniel C. (2002): „Mémek: mítoszok, félreértések és félelmek”. Ford. Gruber Andrea. *Információs Társadalom*, 11/2, 6–17. [Angol nyelven: Dennett, Daniel C. (1998): *Memes: Myths, Misunderstandings and Misgivings. Draft for Chapel Hill*.]
- Gatherer, Derek (1998): Why the 'Thought Contagion' Metaphor Is Retarding the Progress of Memetics. *Journal of Memetics – Evolutionary Models of Information*, 2/2, 135–158.
- Gazdag József (2014): Fény az éjszakában: TrollFoci!. *Új Szó*. <https://uj szo.com/sport/feny-az-ejszakaban-trollfoci> (2023.03.13.)
- Gonda Zsuzsa (2015): *Digitális szövegek olvasásának típusai és stratégiái*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem.
- Grice, Paul (1997): A társalgás logikája. Ford. Pléh Csaba. In: *Nyelv, kommunikáció, cselekvés*. Szerk. Pléh Csaba – Siklaki István – Terestyéni Tamás. Budapest: Osiris Kiadó, 213–227. [Angol nyelven: Grice, Paul (1975): Logic and Conversation. In: *Speech Acts. Syntax and Semantics 3*. Eds. Cole, Peter – Jerry L. Morgan. New York: Academic Press, 41–58.]
- Horányi Özséb (1997): Az információs társadalom koncepciójától az információ kultúrája felé. *Bibl.u-szeged*.
<http://www.bibl.u-szeged.hu/porta/szint/human/media/hozseb1/hozsb1.mek> (2020.04.09.)
- Hulyák-Tomesz Tímea (2021): „Otthonkáció”, avagy a karanténoktatás mémjeinek humora. Humoros alakzatok a karanténmémekben. *Korunk*, 32/2, 17–30.
- Istók Béla (2018a): Humoros vagy sértő? Az internetes mémek elmélete és gyakorlata. *Századvég 87 (Humor)*. Budapest: Századvég Kiadó, 127–153.
- Istók Béla (2018b): *Internetes futballnyelvhasználat: Közösség, mémek, szóalkotás*. Eger: Líceum Kiadó.
- Istók Béla – Lőrincz Gábor (2021a): „Jól láttok? jól hallotok?” Távoztatásmémek a korona idején. In: *Online oktatás – kontaktoktatás. Edukációs folyamatok és a Covid19*. Szerk. Istók Béla – Simon Szabolcs. Komárom: Selye János Egyetem, 39–50.
- Istók Béla – Lőrincz Gábor (2021b): Virology: Introduction to the Study of the Coronavirus Language. *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica*, 13/2, 93–111. <https://doi.org/10.2478/ausp-2021-0015>
- Istók Béla – Lőrincz Gábor – Tóth Szilárd Tibor (2022): Semantics of the virolect with particular regard to the Hungarian language. *Vestnik ugrovedenia (Bulletin of Ugric Studies)*, 12/1, 48–56. DOI: 10.30624/2220-4156-2022-12-1-48-56

- Istók Béla – Lőrincz Gábor (2022): A járványszókincs feldolgozásának lehetőségei a magyarórán. In: *Két év új normalitás: A koronavírus-járvány (Covid19) gazdasági és társadalmi hatásai*. Szerk. Kovács László – Szőke Viktória. Szombathely: Savaria University Press, 207–225.
- Karafiáth Balázs László (2014): A memetikai kommunikációkutatás lehetőségeiről. *Információs Társadalom*, 14/3, 53–65.
- Kášová, Martina – Tomášiková, Slavomíra – Hrdinová, Eva Maria (2020): *Koronavírus v slovej zásobe*. Prešov: Prešovská univerzita.
- Krupp József (2010): Humor. In: *Retorikai lexikon*. Szerk. Adamik Tamás. Pozsony: Kalligram, 532–538.
- Kulka, Tomáš (2007): The Incongruity of Incongruity Theories of Humor. *Organon F*, 14/3, 320–333.
- Ludányi Zsófia (2021a): Oltakozás és pándémia – avagy a virolingvisztika legújabb kérdései. *Amega*, 28/1, 43–45.
- Ludányi Zsófia (2021b): „Eltották az oltóanyagot”. *Amega*, 28/2, 37–39.
- Ludányi Zsófia (2021c): „Meg lettek vakcinálva”. *Amega*, 28/3, 37–39.
- Ludányi Zsófia (2021d): A delta-variánstól az alfa(-)himig. *Amega*, 28/4, 38–39.
- Ludányi Zsófia – Domonkosi Ágnes (2022): Nyelvmenedzselési folyamatok a magyar járványszókincs alakulásában. *Eruditio – Educatio*, 17/3, 3–20.
- Molnár György – Szűts Zoltán – Törteli Telek Márta (2017): A mémek mint az internetes folklór részei. *Hungarológiai Közlemények*, 18/1, 54–66.
- Monro, David Hector (1967): Humor. In: *The Encyclopedia of Philosophy* 4. Ed. Edwards, Paul. New York: Macmillan, 90.
- Morreall, John (1987): A New Theory of Laughter. In: *The Philosophy of Laughter and Humor*. Ed. Morreall, John. New York: State University of New York Press, 128–138.
- H. Nagy Péter (2020a): A karantén-kultúráról szóló monográfia (2025) első bekezdése. *Facebook*. <https://www.facebook.com/peter.h.nagy.10/posts/146762286848267> (2023.03.23.)
- H. Nagy Péter (2020b): A karantén-kultúráról szóló monográfia (2025) negyedik bekezdése. *Facebook*. <https://www.facebook.com/peter.h.nagy.10/posts/148190110038818> (2023.03.23.)
- H. Nagy Péter (2020c): A karanténkultúráról szóló monográfia (2025) huszonötödik bekezdése. *Facebook*. <https://www.facebook.com/peter.h.nagy.10/posts/160729398784889> (2023.03.23.)
- H. Nagy Péter (2020d): *Karanténkultúra és járványvilág: Feljegyzések a korona idején*. Budapest: Prae Kiadó.
- H. Nagy Péter (2021): *Karanténkultúra: A folytatás. Újabb feljegyzések a korona idején*. Budapest: Prae Kiadó.
- Lőrincz Gábor – Istók Béla (2022): Irodalmi mémek a magyarórán. In: *A digitális oktatás nyelvi dimenziói*. Szerk. Jánk István – H. Tomeszt Tímea – Domonkosi Ágnes. Eger: Liceum Kiadó, 137–144. <https://doi.org/10.17048/PeLiKon2020.2022.137>
- Nemesi Attila László (2018): Nyelvészeti humorelméletek. *Századvég 87 (Humor)*, 41–55.
- Németh Zoltán (2020): A másfél méteres társadalom szótára, avagy kifejezések, amelyek a koronavirussal együtt jöttek. *Fehérvár Média centrum*. <https://fmc.hu/2020/05/04/a-masfel-meteres-tarsadalom-szotara-avagy-kifejezesek-amelyek-a-koronavirussal-egyutt-jottek/> (2023.03.23.)

- Nyíri, Kristóf (2003): From texts to pictures: The new unity of science. In: *Mobile Learning: Essays on Philosophy, Psychology and Education*. Ed. Kristóf Nyíri. Vienna: Passagen Verlag, 45–79.
- Nyíri Kristóf (2007): Szavak és képek. *Világosság* 9, 3–12.
- Raskin, Victor (1985): *Semantic mechanism of humor*. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company.
- Riszovannij Mihály (2011): Korszakváltások, normaváltások és a nevetéskultúra dinamikája. In: *Határsávok 2009–2010*. Szerk. Horváthné Molnár Katalin – Antonio Donato Sciacovelli. Szombathely: Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, 343–352.
- Séra László (1980): *A nevetés és a humor pszichológiája*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Shifman, Limor (2016): Az internetes mémek definiálása. Ford. Pölcz Róbert. *Apertúra*, 12/1. <http://uj.apertura.hu/2016/osz/shifman-az-internetes-memek-definialasa/230> (2023. 03. 23.) [Angol nyelven: Shifman, Limor (2014): Defining Internet memes. In: *Memes in Digital Culture*. Cambridge: MIT Press, 37–54.]
- Szabó, Krisztina (2019) “Not Exactly Reading” – The Nature of Reading in the Era of Screen. *Információs Társadalom*. 19/4. <https://dx.doi.org/10.22503/infars.XIX.2019.4.7>
- Tamás Ildikó (2020a): „Járványfolklor”, avagy humor a közösségi hálón – 1. rész. *Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet*. https://nti.btk.mta.hu/hu/intezeti-hirek/425-jarvanyfolklor-avagy-humor-a-kozossegi-halon-1-resz?fbclid=IwAR3wNLz6vhGV207vAERTLiNkSZViSEYza72wgpCt_CS_Zd5i_1BiMlpV9HI (2023.03.23.)
- Tamás Ildikó (2020b): „Járványfolklor”, avagy humor a közösségi hálón – 2. rész. *Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet*. <https://nti.btk.mta.hu/hu/intezeti-hirek/427-jarvanyfolklor-avagy-humor-a-kozossegi-halon-2-resz> (2023.03.23.)
- Tátrai Szilárd (2004): A kontextus fogalmáról. *Magyar Nyelvőr*, 128/4, 479–494.
- Uricska, Erna (2021): *Covidictionary: Words and phrases related to the global pandemic*. Budapest: Rejtjel Kiadó.
- Uricska, Erna (2023): *COVIDictionary 2.0: New words and phrases related to the global pandemic*. Budapest: Smaragd Kiadó.
- Uricska Erna – Barnucz Nóra (2022): Az angol vírusnyelv és feldolgozásának lehetőségei az angolórán. In: *A virolingvisztika és viroszemiótika aktuális kérdései*. Szerk. Istók Béla – Lőrincz Gábor – Török Tamás. Komárom: Selye János Egyetem, 62–68.
- Veatch, Thomas C. (1998): A theory of humour. *Humor. International Journal of Humor Research*, 11/2, 161–215.
- Veszelszki Ágnes (2011): Neologizmusok a digilektusban, különös tekintettel a szóképzésekre. In: *Tegnap filológiánk mai szemmel*. Szerk. Bárdosi Vilmos. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 157–165.
- Veszelszki Ágnes (2020a): „A komment teszi fel rá a koronát”: Humor és mémek a koronavírus idején”. *E-nyelv Magazin*. <https://e-nyelvmagazin.hu/2020/05/18/koronamem/> (2023.03.23.)
- Veszelszki Ágnes (2020b): *Karanténszótár: Virális tartalom*. Budapest: Inter – IKU.
- Veszelszki Ágnes (2020c): Kórleányomat és korleányomat – új szavakkal kifejezve. *E-nyelv Magazin*. <https://e-nyelvmagazin.hu/2020/04/16/korleanyomat-es-korleanyomat-uj-szavakkal-kifejezve/> (2023.03.23.)

Veszelszki Ágnes (2022): *Karanténszótár 2. Kor- és kórdokumentum*. Budapest: Anyanyelvápolók Szövetsége.

Szűts Zoltán (2016): Bevezetés a netes memetikába. *E-Nyelv Magazin (Internetmém – hungaromém)*, 8/2. <http://e-nyelvmagazin.hu/2016/05/31/bevezetes-a-netes-memetikaba/> (2023.03.23.)

Források

Márquez, Gabriel García (2017): *Szerelem a kolera idején*. Budapest: Magvető.

W1 = <https://www.facebook.com/Zsebszoveg/> (2020.04.09.)

W2 = <https://www.facebook.com/egigeropaszulyblog/> (2020.04.09.)

W3 = <https://www.facebook.com/lackfi/posts/2650010355127104> (2020.04.14.)

W4 = <https://twitter.com/gettymuseum/status/1242845952974544896> (2020.05.06.)

W5 = <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2711826975717230&set=p.2711826975717230&type=3&theater> (2020.05.06.)

W6 = <https://imgflip.com/memetemplates> (2020.04.14.)

Mémgyűjtő felületek

KMGY = *Koronás mémek gyűjteménye*. <https://www.facebook.com/groups/243945686764206/> (2020.04.25.)

KMM = *Koronavírus MÉMEK MAGYAR*. <https://www.facebook.com/groups/577179406230246/> (2020.04.25.)

MKI = *Mémek Karantén Idején*. <https://www.facebook.com/groups/496638701007717/> (2020.04.25.)

KAM = *KoronaMémek*. https://www.facebook.com/koronamemek/?__tn__=%2Cd%2CP-R&eid=ARCzephethgOAGn_JXxenmpEKSIXOgHuOtyi1y8uJQS-r55FgfFyVMf7VYy59drbOooigLTDTBrK_KekXQ (2020.04.25.)